

სოფიკო ჭაავა
ფილოლოგიის დოქტორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამშვიდობო განათლების ცენტრის მკვლევარი

ქართულ-აფხაზური ოჯახების ახალგაზრდა წევრთა
ენობრივი და ეთნიკური ბიოგრაფიები

ზუმ-პლატფორმისა და პირდაპირი კითხვების გამოყენებით ჩავიწერეთ ინტერვიუები, რომლებშიც აღწერილია ორი ახალგაზრდა რესპონდენტის ენობრივი და ეთნიკური ბიოგრაფიები. პირველი მათგანი **თ.ბ.** თბილისში მცხოვრები აფხაზეთელი აფხაზია (დედით - ქართველი), ხოლო მეორე **ა.ჯ.** - ბათუმში მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავალი (დედით - აფხაზი, მამით - ქართველი).

თ.ბ. 1991 წელსაა დაბადებული. მისი მონათხრობის მიხედვით, **თ.ბ.**-ს დიდი წინაპრები მუჰაჯირობის დროს თურქეთში გადასახლეს, მაგრამ ისინი ისევ აფხაზეთში დაბრუნებულან. **თ.ბ.**-ს დიდ ბაბუას **ნარიქი** ერქვა, რომელსაც საკუთარი გემით თურქეთში თამბაქო გადაჰქონდა და ვაჭრობდა. ნარიქის შვილს **უმარს** ეძახდნენ, ხოლო მის შვილს - **ივანეს**. ახალგაზრდობაში ივანეს საბუთებში გვარად **ჰაჯიოდლი** (გვარის თურქული ვარიანტი - ს.ჰ.) ეწერა, რომელიც საბჭოთა პერიოდში შეიცვალა და ისევ თავისი აფხაზური გვარი დაიბრუნა. რესპონდენტის ზემოთ ჩამოთვლილ აფხაზ წინაპრებს მეუღლეებად ჰყავდათ აფხაზეთელი ქართველები (მეგრელები). მაგ., ბაბუის დედა იყო **ხინა ლოგუა**, ხოლო **თ.ბ.**-ს ბებია გვარად **მგალობლიშვილი** გახლდათ (პირველი რძალი არამეგრული გვარით).

თ.ბ.-ს ოჯახი ქალაქ ოჩამჩირიდანაა. დედის წინაპრები ლეჩხუმიდან აფხაზეთში, სოფელ ცაგერაში¹ გადასახლებული **ხურცილავები** იყვნენ. დევნილობის შემდეგ **თ.ბ.**-ს ოჯახი საცხოვრებლად რუსეთში წავიდა, მაგრამ ბებიამ ისინი რამდენიმე წლის მერე საქართველოში დააბრუნა იმის შიშით, რომ შეიძლებოდა გარუსებულიყვნენ. ამგვარად 1996 წლიდან **თ.ბ.**-ს ოჯახმა თბილისში გააგრძელა

1. სტალინის პერიოდში ოჩამჩირის რაიონის სოფელ არადუს ტერიტორიაზე გაჩნდა დასახლება ცაგერა, სადაც ლეჩხუმის ცაგერის მუნიციპალიტეტიდან გადმოსახლებული გლეხები დასახლდნენ. მეგრელები ამ არემარეში XX საუკუნის დასაწყისიდან სახლობდნენ. ომის შემდეგ სოფელი ქართულმა მოსახლეობამ დატოვა. დასახლება ცაგერა (განადგურებულია 820 საცხოვრებელი სახლი) სრულიად განადგურდა, ამჟამად სოფელი უკაცრიელია.

ცხოვრება. რესპონდენტმა ქართულ ენაზე მიიღო საშუალო და უმაღლესი განათლება. იგი აკ. წერეთლის სახელობის ქუთაისის უნივერსიტეტში სწავლობდა ისტორიისა და არქეოლოგიის სპეციალობაზე (იგივე სასწავლებელი დაუმთავრებია დედამისსაც - ს.ჭ.).

„ბაბუა და მამა ოჩამჩირის აფხაზურ სკოლაში სწავლობდნენ. ორივემ კარგად იცოდა აფხაზური ენა, ასევე მეგრული და რუსული. ბაბუაჩემმა და მისმა ძმებმა, უფროსმა თაობამ კარგად იცოდა და იცის ახლაც აფხაზური. ბაბუა და მამა ერთმანეთს რუსულად და აფხაზურად ელაპარაკებოდნენ. მამაჩემის ოჯახში ძირითადი სასაუბრო ენა იყო რუსული. ბებიაჩემმა რახან რუსული იცოდა, ძირითადად, საუბრობდნენ რუსულად. ბებიაჩემი და დედა ასევე ფლობდნენ მეგრულ ენასაც, ამიტომ სასაუბრო ენა ჩვენს ოჯახში, ძირითადად, იყო მეგრული და რუსული. ბებია და დედა ვერ ისწავლეს აფხაზური. ბაბუამ ქართული არ იცოდა. ბაბუამ და მამამ თავიანთ შვილებს უკეთესად იმიტომ ვერ ასწავლეს აფხაზური, რომ დღის განმავლობაში ისინი უმეტესად სამსახურებში იყვნენ და ვერ მოხერხდა ენის უკეთესად შესწავლა. მამამ აფხაზური ბგერების სპეციფიკა იცოდა, ძალიან კარგად საუბრობდა, კითხულობდა, თუმცა ისე ჩქარად ვერ ლაპარაკობდა, როგორც მე ვსაუბრობ ახლა ქართულად, მაგრამ ჩვეულებრივად კონტაქტი შეეძლო, ამის მომსწრე ვარ. უფრო რუსული და მეგრული იცოდა. რაღაც ელემენტარული აფხაზური ვიცი, ბუნებრივია, მაგრამ ისე არა, როგორც უნდა ვიცოდე, ეს ძალიან ცუდია. საშინელი აქცენტი მაქვს აფხაზურის, ამიტომ ახლა აფხაზურად ვერაფერს გეტყვით, არ გამოვა, ისევ ჩემს თავთან ვმუშაობ ამ მიმართულებით. მოტეხილად, ყურმოტეხილად გავიგებ რა თემაზე საუბრობენ, განსაკუთრებით არსებითი სახელები კარგი დასაჭერია და მივხვდები. ჩემთვის ყველაზე მტკივნეულია, რომ აფხაზური არ ვიცი, რომ არ მქონდა დრო, უკეთესად მესწავლა. აი, აფხაზურ ასოებზე ენა მაქვს გატეხილი იმიტომ, რა მამაჩემი გვიკითხავდა აფხაზურ ანბანს, ბგერების გამოთქმას გვასწავლიდა მე და ჩემს ძმას, ეს, აი, ძალიან ღრმა ბავშვობიდან მახსოვს. ბუნებრივია, აქეთ ეხა თანამედროვე დრო არის, ათასი რაღაცის ნახვა შეიძლება, ეს უკვე ჩემი პირადი ინტერესია. მე და ჩემი ძმა გავიზარდეთ ქართულ ენაზე, სულ ვსაუბრობდით ქართულად, ორივემ ქართული სკოლა დავამთავრეთ. ჩემი მეუღლე ქართველია. მყავს ერთი შვილი, სამი წლისაა. ჯერ ვფიქრობ, რომ ჯერ ვერ მოეკიდება აფხაზურის სწავლას, მაგრამ აუცილებლად მაქვს მხედველობაში. ის რაც დამაკლდა მე და რის საშუალებაც არ მქონდა, ავანაზღაურებ აუცილებლად. ყველაფერს გავაკეთებ იმისთვის, რომ ჩემმა შვილმა თუნდაც ელემენტარულ დონეზე იცოდეს აფხაზური ენა. ჩემ დროს არ იყო ამდენი წიგნები, ინტერნეტი მით უმეტეს. ჩემს შვილს მაქსიმალურად შევუწყობ ხელს მაგაში.

ჩვენმა აფხაზეთელმა ნათესავებმა აფხაზური იციან ჩვეულებრივად, მაგრამ ძირითადად, რუსულ-აფხაზურად საუბრობენ. მეგრულიც იციან, მაგრამ ნაკლებად ლაპარაკობენ. ახლა უფრო შემოპარულია რუსული სიტყვები. აფხაზები ძალიან ბევრ

სიტყვას იშველიებენ რუსულს, სიტყვები რაც უჭირთ, ან არ იციან, რუსულ სიტყვებს ა-ს უმატებენ წინ და მარტივია. აფხაზეთში უკვე აფხაზური ენა სკოლებში სავალდებულოა”.

როგორც ვხედავთ, ჩვენი რესპონდენტის წინაპრებმა, ბაბუამ და მამამ კარგად იცოდნენ აფხაზური ენა, მაგრამ აფხაზეთში დაბადებული ქართველი (მეგრელი) ბებუის გამო ოჯახში უმეტესად საუბრობდნენ რუსულად და მეგრულად. საშოვარზე გასული მამების სახლში არყოფნის გამო საოჯახო ენად ამა თუ ენის არჩევა ქალის ენობრივ კომპეტენციასა და მის არჩევანზე იყო დამოკიდებული. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში აფხაზეთელი ბებუის (გვარად მგალობლიშვილის - ს.ჭ.) და დედის (გვარად ხურცილავას - ს.ჭ.) ენობრივი მონაცემების მიხედვით ოჯახში უფრო ხშირად საუბრობდნენ რუსულად და მეგრულად, ამიტომ მამაკაცების მიერ თავიანთი მშობლიური ენის ცოდნის შვილებისთვის უფრო სრულყოფილად გადაცემა ვერ მოხერხდა, მიუხედავად იმისა, რომ ბაბუაც და მამაც თავიანთ შვილებს აფხაზურადაც ელაპარაკებოდნენ და ასწავლიდნენ კიდევ.

რუსული ენის საოჯახო ენად გადაქცევა განპირობებული იყო იმით, რომ ის იყო ოჯახის წევრების განათლების ენა და აფხაზეთში იმ პერიოდისთვის ყველაზე მეტად გავრცელებული ენა. შესაბამისად, „ყველგან და ყველსათან საჭირო“ რუსულმა ადვილად დაიმკვიდრა ადგილი საოჯახო სივრცეშიც და თანდათან განდევნა მშობლიური აფხაზური ენა.

თ.ბ.-ს ოჯახის ენობრივი ვითარება რადიკალურად შეიცვალა დევნილობის შემდეგ, რადგან თბილისში დამკვიდრებული რესპონდენტის ოჯახი ქართულენოვან გარემოში აღმოჩნდა. მათი მთავარი სასაუბრო ენა გახდა ქართული. **თ.ბ.**-მ ქართულ ენაზე მიიღო საშუალო და უმაღლესი განათლება. მართალია, მამა შვილებს აფხაზურ ასოებს და მათ სწორად წარმოთქმას ასწავლიდა, მაგრამ ეს საკმარისი ვერ იქნებოდა აფხაზური ენის შესასწავლად. რესპონდენტს აქვს სწორი დამოკიდებულება თავისი ეროვნების ენისადმი, სურს თავადაც ისწავლოს და ასევე ასწავლოს თავის შვილსაც. საყურადღებოა, **თ.ბ.**-ს მიერ მოწოდებული ინფორმაცია **აფხაზეთელი აფხაზი ნათესავების შესახებ, რომელთა ძირითადი საკომუნიკაციო ენები აფხაზური და რუსულია კვლავაც.** ჩანს, რომ იმ პირებს ასაკი და ფსიქოლოგიური კომპლექსი („რთული ენაა აფხაზური და ვეღარ ვისწავლი“) ხელს უშლის უკვე დიდი ხნის წინ თავს მოხვეული რუსული ენიდან დედაენაზე გადართვაში.

პრესპონდენტი მართებულად ფიქრობს, რომ უსისტემოდ და უმართავად აფხაზურ ენაში შემოჭრილი რუსული სიტყვები და რუსული ენის ჭარბად გამოყენება საფრთხეს უქმნის აფხაზური ენის შენარჩუნებასა და გავრცელებას.

„აი, თქვენ რაც თქვით წელან, სკოლებში ხუთ სკოლაში ისწავლება ენგურს გამოღმად, ეს ძალიან მომეწონა და მესიამოვნა იმიტომ, რომ მეგონა, რომ ერთ ან ორ სკოლაში იყო, ან საერთოდ არ იყო. ძალიან კარგია უნივერსიტეტის დონეზეც, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ელემენტარულ დონეზე შეიძლება ასწავლო ბავშვებს სკოლიდან, პირველ, მეორე, მესამე კლასში, სკოლის დონეზე ასწავლონ ბავშვებს ელემენტარული. ბათუმში ვნახე, ერთი ქალი ასწავლის საკუთარი ინიციატივით და ისე მესიამოვნა, ისე ჰქონდათ ბავშვებს ენა გატეხილი, ისე კითხულობდნენ აფხაზურ ლექსებს. აფხაზურ ენაში თორმეტი, თუ ცამეტი ასოა მხოლოდ ძნელად გამოსათქმელი. ჯერ მარტო რა ხალისია, როცა მის გამოთქმას სწავლობ! ბავშვობის ასაკიდან უფრო მარტივი სასწავლია, ახლა უფროს ადამიანს რომ სთხოვო, **ფხვ** სამი ასო ერთად თქვი, ვერ გეტყვის, პატარას კი ეხალისება. მეტი მინდა რომ გაკეთდეს პატარებისათვის და მომავალი თაობისათვის აფხაზურ ენაზე. ეს **რუსული მაინც ჩვენი მოუშორებელი ჭირია, საბჭოური პერიოდის მიერ ჩადებული ნაღმია**. ხომ ხედავთ, კავკასიაში რა ხდება! ზუსტად მაშინდელი ჩადებული ნაღმია, რომ კავკასიაში არ უნდა იყოს სიმშვიდე. როგორც კავკასიაში არ არის სიმშვიდე, ისე საქართველოშიც არ უნდა იყოს. როგორც ჩანს, საქართველო მაინც გამავალი ხაზია. **მე ქართველი აფხაზი ვარ, აი, როგორც ქართველი მეგრელი, ქართველი სვანი**, აი ეს გაგება მაქვს. **ჩემი აზრით, იმაზე ცოტა ვართ დარჩენილი, ვიდრე საჭიროა, აქეთ მით უმეტეს**. სპეციალისტები ცოტანი, მაგრამ კარგები არიან, თემურ გვანცელაძე არის საუკეთესო, ძალიან დიდ პატივს ვცემ ამ ადამიანს, რაც ამ კაცს აქვს გაკეთებული აფხაზური ენისთვის, ეს ფასდაუდებელია“.

ჩვენი აფხაზი რესპონდენტი ერთ-ერთი გამონაკლისია სხვა რამდენიმე აფხაზთან ერთად, ვისთვისაც რუსული ენა არ არის მთავარი საკომუნიკაციო საშუალება. იშვიათია ასევე მის მიერ გაცხადებული ქართულ-აფხაზური იდენტობა. ის საქართველოს სრულფასოვან მოქალაქედ გრძნობს თავს და მისთვის ერთნაირად მშობლიურია აფხაზური და ქართული ენები.

„გვაქვს ძველი აფხაზური წიგნები, ჩემი საყვარელი ძველი აფხაზური ზღაპრები. აფხაზური ანბანი მაქვს. საოჯახო ალბომი გვაქვს შემორჩენილი, სურათებიც ბებოს ჩამოტანილია, მათ შორისაა ჩვენი სახლის ფოტო. ისე ზუსტად დაგისახელებთ ჩემი სახლის მისამართს და ისე ზუსტად აღგიწერთ ჩემს ქუჩას, მეზობლებს, რომ გეგონებათ, ახლა ჩამოვედი იქიდან. ეს ყველაფერი მშობლებისგან, ბებიებისგან და ბაბუებისგან ვიცი, მათ კალთაში, მოგონებებზე და იქაურ ტკივილზე გაზრდილი ვართ მე და ჩემი ძმა. ძალიან ვიფერებდი ჩემს აფხაზობას საქართველოში. სკოლაში და უნივერსიტეტში მეტყობდნენ, ორი სიტყვა გვითხარი აფხაზურადო და ჩემგან ორი სიტყვაც საკმარისი იყო... მასწავლებლებიც, ლექტორებიც ხშირად აღნიშნავდნენ - ეს ჩვენი აფხაზი მოსწავლეა, ეს ჩვენი აფხაზი სტუდენტია და ა.შ. საზოგადოებაში და სხვადასხვა ინსტიტუტებში ყოველთვის ძალიან დიდი

პატივისცემით მხვდებოდნენ. ყველას ჰქონდა განსაკუთრებული და მოწიწებითი დამოკიდებულება ჩემ მიმართ და ძალიან მსიამოვნებდა“.

რესპონდენტის მიერ ზემოთ დასახელებული მაგალითები ქართველებსა და აფხაზებს შორის ისტორიულად არსებული ურთიერთპატივისცემისა და სიყვარულის გაგრძელებაა. ქართველების მხრიდან გამოხატული სითბო და ყურადღება არ არის ცალმხრივი და მას ასეთივე გულისხმიერებით პასუხობს ახალგაზრდა აფხაზიც.

თ.ხ.-ს გულისტკივილით ნათქვამი ფრაზა: „**იმაზე ცოტა ვართ დარჩენილი, ვიდრე საჭიროა**“ - ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და მტკივნეული რეალობაა ვინაიდან, საზოგადოდ, ამა თუ იმ ენის შენარჩუნება და განვითარება სწორედ ამ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანთა რაოდენობასა და მათ დიდ მონდომებებაზეა დამოკიდებული. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში რესპონდენტის მართებული დამოკიდებულება, შესაძლოა, გახდეს მშობლიური ენის თაობიდან თაობაზე გადაცემის ბუნებრივი ჯაჭვის აღდგენისა და გამთელების საწინდარი.

მეორე რესპონდენტია ა.ჯ. - ბათუმელ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავალი, საუბრობდა ქართულ ენაზე. მან აფხაზი მუჰაჯირი წინაპრების შესახებ რამდენიმე ისტორია მოგვითხრო. მათ შორის, საინტერესოა ამბები, რომლებიც ორ ქალბატონს უკავშირდება. პირველისთვის ჩვენი რესპონდენტი დაახლოებით მე-6 თაობის შთამომავალია. მის დიდ წინაპარს სახელად ეგეს ემახდნენ და ძალიან შეძლებული ქალი ყოფილა. როგორც ბაბუის ძმისგან მოუსმენია, მას ბავშვობაში ოქროს მონეტებით სავსე სკივრი უნახავს, რომელიც მისგან მემკვიდრეობით მიუღიათ. შესაძლოა, ეს რომელიმე ოჯახის წევრის ფანტაზიის ნაყოფი იყო, ან სულაც რეალური ამბავი. კერძოდ, 1920 წელს ბათუმში ინგლისის საოკუპაციო ჯარი იდგა², რომელსაც თურმე საკვები ხორციტ აფხაზი ქალბატონი ამარაგებდა და სავარუდოდ, ამ გზით დააგროვა მან ეს ქონება.

ა.ჯ.-ს მონათხრობის მიხედვით მეორე ქალბატონი ყოფილა განსაკუთრებული სილამაზით გამოირჩეული დიდი ბაბუის და. ადგილობრივ აფხაზთა შორის ბევრს ნდომებია მისი ცოლად შერთვა და ამის გამო ერთმანეთთან ხშირად კონფლიქტი ჰქონიათ. უკმაყოფილების თავიდან ასაცილებლად აფხაზი ქალი თურქი ოფიცრისთვის მიუთხოვებიათ. თურქეთში საცხოვრებლად გადასვლის შემდეგ საზღვარი ჩაკეტილა. აფხაზი ქალი სარფის საზღვართან მოდიოდა თურმე და ბათუმიდან მომავალ ჰაერს სუნთქავდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ძმებსა და

2 1918 წლიდან 1920 წლამდე დიდმა ბრიტანეთმა მოახდინა აჭარის ოკუპაცია. ინგლისის საოკუპაციო ჯარების სარდლობამ ქ. ბათუმისა და ბათუმის ოლქის გუბერნატორად დანიშნა გენერალი კუკ კოლისი.

ძმისწულებს თავიანთი დის ოჯახი და მისი შვილები მოუძებნებნიათ, მაგრამ იმ დროისთვის ის ქალბატონი უკვე გარდაცვლილი ყოფილა.

რესპონდენტმა ასევე მოგვითხრო, თუ როგორ შეუღლდნენ მისი გააფხაზებული აჭარელი და ნამდვილი აფხაზი წინაპრები:

„დიდი ბაბუის მეუღლე იყო აჭარელი დიასამიძე. როგორც ვიცი, ჩემი დიდი ბებუის მამას, ან ბაბუას ჯერ კიდევ რევოლუციამდე რაღაც კონფლიქტი ჰქონდა აჭარაში და გაიქცა აფხაზეთში. შეერთო აფხაზი ცოლი, წლების შემდეგ ის და მისი შვილი აფხაზური იდენტობით დაბრუნდა აჭარაში. მათი შთამომავალი იყო ჩემი დიდი ბებია, რომელიც გაჰყვა დიდ ბაბუას. გააფხაზებული დიასამიძე გაჰყვა აფხაზ ციციას ცოლად. თავიდან ისინი სადღაც ქალაქის ცენტრში დასახლდნენ, ძველი ბათუმის ციხის ტერიტორიაზე, სადაც ადრე ბათუმის სტადიონი იყო, ახლა იქ რივიერას აშენება უნდათ. მერე მიწები გაუცვალეს და გადავიდნენ ანგისაში³. აფხაზეთში, სავარაუდოდ, წებელდაში⁴ ცხოვრობდნენ. კონტაქტებს ეძებდნენ იქაურ აფხაზებთან. ბაბუაჩემმა გაიცნო კაკუბავები. მგონი, კაკუბავა და ციციბა ერთი და იგივე გვარი იყო. კაკუბავაში -ვა მიმატებულია, იყო კაკუბა. დედის მხრიდან უმეტესობა აფხაზები იყვნენ, თუმცა შერეული იყო მათი შემადგენლობა. დედაც შერეული ოჯახიდანაა, მამა აფხაზი ჰყავს, დედა - რუსი“.

ა.ჯ.-ს მიერ გადმოცემული ეს საოჯახო ამბები ერთგვარი დადასტურებაა იმისა, რომ წინაპართა ბედნიერი, თუ სევდიანი ზეპირი ისტორიები თაობიდან თაობას გადაეცემა და მათი ოჯახური ბიოგრაფიების ნაწილი ხდება. ამ ძალიან შორეული, თითქმის საუკუნის წინანდელი ამბების გარდა, ჩვენმა ახალგაზრდა რესპონდენტმა გადმოცემით იცის ის გვარები, რომლებიც მათ ნათესაურ წრეს ქმნიან. ოჯახის ახლობელ გვარებად ასახელებს წალკიას, გეჩბას, აგრბას და ამის ამსახველი გენეალოგიური ხეც შეუქმნია. ა.ჯ.-ს დიდი ბაბუა იყო ჰუსეინ ციციბა, ჰუსეინის შვილს კადირი ერქვა, ხოლო კადირის შვილს - აკაკი. მუჰაჯირობის დროს ისინი თურქეთში გადავიდნენ და იქ მიიღეს ახალი გვარი **ლეზგიოღლი**. ა.ჯ.-ს აფხაზი ბაბუის აზრით, ლეზგიოღლი ნიშნავდა გმირის შვილს, ან ლეზგინების⁵ შვილს. აჭარელი კაცის გააფხაზების მსგავსი ამბები სხვა აფხაზი რესპონდენტებისგანაც მოგვისმენია. რამდენიმე ინტერვიუში ისინი მოგვიყვანენ, თუ როგორ გააფხაზდნენ მათი ქართველი (მეგრელი) წინაპრები აფხაზი ცოლის მოყვანისა და აფხაზურ გარემოში ცხოვრების გამო.

³ ბათუმის ერთ-ერთი უბანი.

⁴ ახლანდელი გულრიფშის რაიონი.

⁵ სიტყვა **ლეზგინ** დაღესტნის მოსახლეობის ზოგადი სახელი იყო რუსულად. შდრ. ქართული **ლეკი**. **ლეზგიოღლი** თურქულად ნიშნავს „ლეკის ძეს“.

ა.ჯ.-ს ინტერვიუს ის ნაწილი, რომელშიც ენასთან დაკავშირებული მოსაზრებებია გამოთქმული, ორ მნიშვნელოვან საკითხად დაყვავით, კერძოდ: **სხვადასხვა თაობის ენობრივი მონაცემები და აფხაზური ენის პერსპექტივები.**

უფროსი (ბებია-ბაბუების) თაობა: „დედაჩემის ოჯახში საკომუნიკაციო ენა იყო რუსული. იმიტომ, რომ ბებია რუსია. ბაბუაჩემს განათლება რუსეთში აქვს მიღებული. ბაბუაჩემისათვის რუსული არ იყო მშობლიური ენა, ქართულად ლაპარაკობდა და აფხაზურად. აფხაზური კარგად იცოდა, ამბობდა, აფხაზური ჩემი მშობლიური ენააო. თურქულიც იცოდა, აფხაზურად ელაპარაკებოდა დას, ძმებს, მე როგორც მახსოვს, ქართულადაც ელაპარაკებოდა. რუსულს და-ძმებთან არ იყენებდა, ძალიან იშვიათად. მეუღლესთან საუბრობდა რუსულად. შვილიშვილებთან აფხაზურად და უმეტესწილად - ქართულად. ბებიაჩემსაც ესმის აფხაზური, მაგრამ ვერ ლაპარაკობს,

ბაბუა გეჩხებთან საუბრობდა ქართულად იმიტომ, რომ გეჩხებმა (მათი ნათესავები - ს.ჭ.) აფხაზური არ იციან. ოთარ გეჩხა ჩვენი ნათესავი იყო, 10 წელია გარდაიცვალა, იცოდა აფხაზური, ოღონდ ნაკლებად ლაპარაკობდა. მის ძმას ესმის, მაგრამ არ ლაპარაკობს. შეიძლება ითქვას, ესმით და არ ლაპარაკობენ. აი, ამ ორი ადამიანის მამამ კარგად იცოდა აფხაზური, რომელიც 20 წელია გარდაიცვალა“.

ციტირებული მასალის მთავარი გმირია რესპონდენტის ბაბუა აკაკი ციცბა. მას სხვა მრავალი აფხაზის მსგავსად, განათლება რუსულ ენაზე მიუღია, მაგრამ **განსხვავებული და მოსაწონი იყო მისი მტკიცე ენობრივი არჩევანი.** კერძოდ, მისთვის რუსული ენა არ ყოფილა ნომერ პირველი ენა და ამ ენას იყენებდა მხოლოდ თავის რუსი ეროვნების მეუღლესთან, თუმცა მისთვისაც უსწავლელია აფხაზური ენა. დანარჩენ შემთხვევაში, და-ძმებთან, შვილიშვილებთან და ნათესავებთან საუბრობდა ქართულად და აფხაზურად. მიუხედავად იმისა, რომ ა. ციცბას მაღალ დონეზე ეცოდინებოდა რუსული ენა, ის ყველაზე ახლობელ და ძვირფას ადამიანებთან კომუნიკაციისთვის იყენებდა ქართულ და აფხაზურ ენებს.

ა.ჯ.-ს მონაყოლიდან ჩანს, რომ ა. ციცბა თითქმის თანაბარ დონეზე ფლობდა ოთხ ენას: აფხაზურს, რუსულს, ქართულსა და თურქულს. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ა. ციცბას თანატოლ აფხაზ ახლობლებსაც ესმოდათ აფხაზური, მაგრამ ვერ, ან არ ლაპარაკობდნენ თავიანთ დედა ენაზე. **შესაძლოა, ეს მათი მიზანმიმართული ქმედება იყო, რათა უკეთ ინტეგრირებულიყვნენ ქართულენოვან გარემოში და ამ გარემოსთვის შეემზადებინათ თავიანთი მომავალი თაობებიც.** რესპონდენტის დაკვირვებით, აფხაზური ენა კარგად იცოდა ბაბუაზე უფროსმა ნათესავმა, გეჩხების მამამ. ამ კონკრეტული მაგალითის მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ 20 წლის წინ ბათუმში მცხოვრებმა უფროსი თაობის აფხაზებმა უკეთესად იცოდნენ აფხაზური ენა და სავარაუდოდ, უფრო კარგადაც ლაპარაკობდნენ. ახლა კი ა.ჯ.-ს ბაბუის თაობაში ენის ცოდნა უფრო იშვიათია, მათ ესმით მშობლიური ენა და ვერ ლაპარაკობენ.

საშუალო (მშობლების) თაობა: „დედაჩემმა უმაღლესი სასწავლებელი დაამთავრა რუსეთში, ბიძაჩემმა - უკრაინაში. დედაჩემი 90-იან წლებში ცხოვრობდა აფხაზეთში, აფხაზური ესმის, მაგრამ ვერ ლაპარაკობს. დედაჩემი ლაპარაკობს აფხაზურად. მაგალითად, დედაჩემი, დედაჩემი და ბიძაჩემი შეიძლება ითქვას, დაახლოებით, 45-55 წლის ადამიანების თაობაში გადაიან, მაგრამ მათთვის უფრო კომფორტული ენა არის რუსული, ვიდრე ქართული. იმავე ასაკობრივ კატეგორიაში მყოფი, ან ოდნავ უმცროსი მათი დეიდაშვილებისთვის კომფორტული ენაა ქართული. გარდა ამისა, გეჩხები ვახსენეთ, მათთვის კომფორტული ენაა ქართული. ოდნავ უფროსები არიან დედაჩემზე, მაგრამ მაინც. გეჩხების შვილებისთვის, ისინი ჩემზე ოდნავ უფრო უფროსები არიან, მაგრამ მათთვის აბსოლუტურად კომფორტული ენაა ქართული. რუსული იციან, მაგრამ ქართულად საუბრობენ“.

როგორც ვხედავთ, ინტერვიუს მიხედვით, ბათუმში მცხოვრები ა.ჯ.-ს მშობლების თაობა უკვე გარდამავალ სურათს გვიჩვენებს: მათი ნაწილისათვის კომფორტულ ენად რუსული გვევლინება, მეორე ნაწილი კი ქართულს ამჯობინებს. აფხაზური ენის პოზიციები კი შესუსტებულია: ორივე ჯგუფს ესმის აფხაზური, მაგრამ ვერ ლაპარაკობენ. საშუალო თაობის ადამიანებიც რამდენიმე ენას ფლობენ, იციან: რუსული, ქართული და აფხაზური, შესაძლოა, თურქულიც და რომელიმე ევროპული ენაც. შეიძლება ითქვას, რომ ბაბუა-ბებიების წარმომადგენლებმა მეტ-ნაკლებად გადასცეს შვილებსა და შვილიშვილებს დედაენის ფლობის მარაგი, მაგრამ მშობლების მიერ მცირე დოზით აფხაზური ენის ცოდნა კიდევ უფრო ნაკლები ხარისხით ერგოთ მათ მომავალ თაობებს.

ახალგაზრდა (შვილების) თაობა: „სოფელში ჩემი ტოლი რამდენიმე ადამიანი მახსენდება, შერეული ოჯახებიდან არიან და დარწმუნებული ვარ, რომ არ იციან აფხაზური, უფრო პატარებიც არ ლაპარაკობენ. ჩემი დეიდაშვილები ჩემზე პატარები არიან, ჩემზე კარგად ესმით, მაგრამ ისინი აფხაზურს არ იყენებენ. აფხაზურად ვლაპარაკობ, მაგრამ ძალიან ცოტას. რაღაცები მესმის, აფხაზურ გადაცემებს რომ ვუყურებ, მოკლე დასკვნის გაკეთება შემიძლია. წერა-კითხვა არც მიცდია. თსუ-ში ლეიკო ავიძბასთან რომ დავდიოდი, ვსწავლობდი კითხვას, ალბათ, 6-7 გაკვეთილი, ასე თვე-ნახევარი. ამ ჯგუფში, ვინც აფხაზურს სწავლობდნენ იმათგან, ერთი ქართველი იყო, როგორც მახსოვს, დედა ჰყავდა აფხაზი. მეორე იყო ახალგაზრდა კაცი, რომელსაც აფხაზებთან არანაირი ნათესაური კავშირი არ ჰქონდა, უბრალოდ აინტერესებდა აფხაზური ენა და სწავლობდა.

მე მყავს ერთი მეგობარი, რომელიც აფხაზეთში არის დაბადებული და გაზრდილი, ჩემზე სამი წლით უფროსია, 26 წლისაა. მისთვის მშობლიური ენა აფხაზურია, მაგრამ რუსული იცის ბევრად უფრო უკეთესად, რადგან ძირითადად ლაპარაკობს რუსულად. ამით იმის თქმა მინდა, რომ გააჩნია, რა კონოტაციას ვდებთ

მშობლიური ენის განსაზღვრებაში, რა მნიშვნელობას ვანიჭებთ. შეიძლება ადამიანისთვის მშობლიური ენა გაცხადებულად იყოს ერთი ენა, რომელიც ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფის ეროვნული ენაა, მაგრამ შეიძლება არ იცოდეს ეს ენა და პირიქითაც, შეიძლება თავისი ეროვნების ენა არ იცოდეს, მაგრამ იცოდეს რუსული და მას უწოდებდეს მშობლიურს.

აჭარაში მცხოვრები აფხაზებისათვის, მე მგონი, **ქართულია ძირითადი სასაუბრო ენა და რუსულიც, ნაწილობრივ.** რაღაც ნაწილი ალბათ აფხაზურს თვლის მშობლიურად, მიუხედავად იმისა, რომ არ იციან ეს ენა და არც ლაპარაკობენ. ეს არის ეთნიკურ ჯგუფთან მიკუთვნებულობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი“.

ამრიგად, ბათუმში მცხოვრებმა ახალგაზრდა, ან უფრო უმცროსი ასაკის აფხაზებმა ან საერთოდ არ იციან აფხაზური ენა, ან ცოტათი იციან და ვერ, ან არ ლაპარაკობენ. აშკარაა, რომ **უფროსი და საშუალო თაობების ენობრივ მონაცემებთან შედარებით საგრძნობლად შემცირდა აფხაზური ენის ცოდნა შვილების თაობაში.** ა.ჯ.-ს მიერ დასახელებული კონკრეტული მაგალითებიდან ჩანს, რომ აჭარაში მცხოვრებმა აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლებმა უკეთესად იციან ქართული ენა, ხოლო აფხაზეთში მცხოვრებმა აფხაზებმა - რუსული. მათი **უმრავლესობა აფხაზურს მშობლიურ ენად მიიჩნევს და ამით თავიანთი ეთნიკური იდენტობის მარკირებას ახდენს.** ორივეგან აფხაზების მიერ აფხაზური ენის ნაკლებად გამოყენება აფერხებს აფხაზური ენის შენარჩუნებასა და გამოყენებას.

ა.ჯ. გვიამბობს: „თურქეთში ასობით ათასი აფხაზი ცხოვრობს. იქ არის აფხაზური სოფლები, რომლებიც არ არის ურბანიზებული. ვფიქრობ, ბევრად მარტივად ხდება თემების შენარჩუნება. შეიძლება იცით, დავით დარსანიამ (აფხაზეთში მცხოვრები აფხაზია), რომელიც ხან იორდანიაში, ხან სირიაში, ხან თურქეთში, ხან ეგვიპტეში, წინა ზაფხულს ბათუმშიც იყო ჩამოსული, ხვდება აფხაზებს და აფხაზური დიასპორის წარმომადგენლებს. აინტერესებს ენას რამდენად ინარჩუნებენ. მე როგორც გავიგე, არც იქაა კარგი მდგომარეობა.

აჭარაში სანამ პატარ-პატარა თემები არსებობდა, მაგალითად, ანგისის თემში, შენარჩუნებული იყო ენა და გადაეცემოდა თაობიდან თაობას, მაგრამ როდესაც პატარა ეზოებში კორპუსები ჩააშენეს, თემი დაიშალა ურბანულადაც. ზოგი აფხაზეთშიც წავიდა საცხოვრებლად და მათ შორის, ჩემი ნათესავებიც. თემი მოირღვა და ენაც ვერ შენარჩუნდა. აი, ბათუმში ხარ ეთნიკურად აფხაზი, გაქვს აფხაზური გვარი, მაგრამ ვინმე თუ არ ჩაგეკითხა, შენს იდენტობას არ გამიჯნავ.

მე მგონი, აჭარაში, ცალსახად დომინანტია ქართული ენა, დაახლოებით, 70/30%-ზე. არა მგონია, ანგისაში აფხაზურის რეანიმაცია შესაძლებელი იყოს. თითზეა

ჩამოსათვლელი აჭარაში ხალხი, რომელიც აფხაზურად ლაპარაკობს და ყოველდღიური კომუნიკაციისთვის იყენებს. იქ არც ისეთი სახარბიელო ვითარებაა“.

ამრიგად, საკვლევი ნარატივის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

1. ახალგაზრდა რესპონდენტმა აბსოლუტურად ზუსტად აღწერა თავისი ოჯახის, სანათესაოს, ბათუმისა და სოფელ ანგისის ვითარება;
2. აჭარაში მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების უფროსი და საშუალო თაობის უმრავლესობა მეტ-ნაკლებად ფლობს აფხაზურ ენას, მაგრამ არ, ან ვერ ლაპარაკობს;
3. მუჰაჯირთა ახალგაზრდა და უმცროსი შთამომავლების მცირე ნაწილმა იცის მშობლიური ენა, მაგრამ ასევე ვერ იყენებს მას;
4. შესაბამისად, სხვადასხვა ასაკის ადამიანებში მშობლიური ენის ცოდნა აკუმულირებულია უკიდურესად ვიწრო წრეში და მისი თუნდაც საოჯახო სივრცეში გაჟღერება იშვიათად ხდება;
5. სამწუხაროდ, ბათუმსა და მის მიმდებარე სოფლებში აფხაზური ენა გაქრობის პირასაა. სხვადასხვა ფაქტორებთან ერთად, ამ რეალობის განმაპირობებელ მთავარ მიზეზებად შეიძლება დავასახელოთ: მასობრივად ქართულენოვანი გარემო, ხშირი ქართულ-აფხაზური ქორწინებები, აფხაზთა ისედაც მცირე კომპაქტური დასახლებების მოშლა ინტენსიური ურბანიზაციის შედეგად, აფხაზთა ძალზე მცირე რაოდენობა, აფხაზური ენის სირთულე, აფხაზთა დამოკიდებულება თავიანთი მშობლიური ენისადმი და ამ ენის დაბალი პრესტიჟი ქართულ და რუსულ ენებთან შედარებით;
6. აჭარაში მცხოვრები აფხაზების უმრავლესობისთვის პირველი ენა ქართული ენაა, კერძოდ, ქართული ენის აჭარული დიალექტი (მათი ნაწილი ქართულს მშობლიურ ენად აღიარებს, აფხაზურთან ერთად). აფხაზთა უფროსი და საშუალო ასაკის გარკვეული ნაწილისთვის პირველი, ან მეორე ენის ფუნქციას ასრულებს რუსული ენა, რასაც ვერ ვიტყვით უმცროს თაობაზე; სამივე თაობის წარმომადგენლებს შორის არიან თურქული და რომელიმე ევროპული ენის მცოდნეებიც;
7. ამ ეტაპისთვის ბათუმში მცხოვრები აფხაზები თავიანთი ეთნიკური იდენტობის მარკირებას მხოლოდ აფხაზური ენის მშობლიურ ენად აღიარებით, ან აფხაზური გვარის ტარებით გამოხატავენ.

ბათუმის მე-14 საჯარო სკოლასა და ფერიის საჯარო სკოლაში აფხაზური ენის სწავლება მნიშვნელოვანი მოვლენაა იმისთვის, რომ აფხაზებმა და ქართულ-აფხაზური ოჯახის წევრებმა შეძლონ აფხაზური ენის ელემენტარულ დონეზე

შესწავლა. იქნებ მცირედით მაინც შენარჩუნდეს აფხაზური ენა, როგორც ეკომრავალფეროვნების ნაწილი.

ჩვენი მეორე რესპონდენტის მიერ აღწერილი ფაქტების გარდა, მოვიძიეთ აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები, კერძოდ: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ 2002 წელს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მიხედვით **ენგურს გამოღმა საქართველოში სულ აღრიცხული იყო 3 241 აფხაზი, ხოლო აჭარაში - 1 442 აფხაზი.**

2002 წლის მონაცემებით, აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლები, ძირითადად, ცხოვრობდნენ ბათუმსა და ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში, დანარჩენ მუნიციპალიტეტებში მათი რაოდენობა 50-ს არ აღემატებოდა.

2002 წელს მთლიანად საქართველოში და მათ შორის, აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა 99% მშობლიურ ენად აფხაზურს აღიარებდა.

მამასადამე, ჩვენ მიერ წარმოდგენილი თბილისსა და ბათუმში მცხოვრები ქართულ-აფხაზური ოჯახების ახალგაზრდა წევრთა ნაამბობი ასეთ სურათს ქმნის:

1. ორივე ახალგაზრდა აღნიშნავს, რომ მათი ბაბუების თაობამ იცოდა აფხაზური ენა;
2. მათი ბებიებისა და ბაბუების ოჯახებში საოჯახო ენის გამოყენება განსაზღვრა ბებიების ენობრივმა კომპეტენციამ: ორივე შემთხვევაში ეს იყო რუსული ენა, ან რუსული და მეგრული;
3. ბაბუები შვილებს ელაპარაკებოდნენ რუსულად და აფხაზურად;
4. ბაბუებისა და მშობლებისთვის რუსული იყო საშუალო, ან უმაღლესი განათლების ენა;
5. ორივე რესპონდენტის მშობლებს აფხაზური ესმით, მაგრამ ვერ ლაპარაკობენ;
6. აფხაზეთში ამჟამად მცხოვრებმა მათმა აფხაზმა ნათესავებმა იციან აფხაზური, მაგრამ ისინი უმეტესად მაინც რუსულად ლაპარაკობენ;
7. ორივე რესპონდენტს აფხაზური ესმის მეტ-ნაკლებად, მაგრამ გამართულად ვერ საუბრობენ;
8. ამ ახალგაზრდებს განათლება მიუღიათ ქართულ ენაზე (ა.ჯ. ამჟამად სწავლობს გერმანიაში - ს.ჭ.);
9. ორივესთვის ძირითადი ენის ფუნქციას ასრულებს ქართული ენა (თ.ბ.-სთვის ქართული და აფხაზური მშობლიური ენებია);
10. სამწუხაროდ, მუჰაჯირობისა და დევნილობის სახელწოდებით ცნობილმა უმძიმესმა ისტორიულმა მოვლენებმა აფხაზთა ეთნიკური, ენობრივი და კულტურული მახასიათებლების მნიშვნელოვანი ნაწილის მოშლა და განადგურება გამოიწვია;

11. ორივე ახალგაზრდამ იცის თავიანთ აფხაზ წინაპრებთან დაკავშირებული ისტორიები და ერთნაირად გულშემატკივრობენ ქართველი და აფხაზი ხალხების საჭირბოროტო საკითხებს. ქართულ-აფხაზური გენებით, ქართულ-აფხაზური ბედნიერი ოჯახური ურთიერთობების გამოცდილებით, თავიანთი დამოკიდებულებებითა და საქმეებით ისინი საქართველოს ღირსეული მოქალაქეები არიან;
12. ჩვენი მასალებით დასტურდება, რომ თანამედროვე აფხაზური ენა აჭარაში მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლებსა და ასევე თბილისში მცხოვრებ აფხაზთა შორის გაქრობის პირას მყოფი ენაა;

ა.ჯ.-ს სურვილი, რომ უკეთესად ისწავლოს მშობლიური აფხაზური ენა და ასწავლოს თავის შვილსაც აჩენს აფხაზური ენის გადარჩენის პერსპექტივას, თუ ეს მაგალითი იქნება განზოგადებული. ამასთანავე, აფხაზების სწორი დამოკიდებულება თავიანთი დედაენისადმი, მათი მონდომება და ასევე ქართული სახელმწიფოს ძალისხმევა, რომ შეინარჩუნოს კონსტიტუციით გარანტირებული ერთ-ერთი სახელმწიფო ენა, იქნება საფუძველი აფხაზური ენის გადარჩენისა და განვითარებისა.